

Racionalita ako základ duchovného rozvoja: Analýza alegorickej exegézy v *Živote Mojžiša* II,1–18 od Gregora z Nyssy

---

Helena Panczová

Alegorický výklad o živote Mojžiša, ktorý je pre Gregora z Nyssy modelom ľudského duchovného rozvoja, sa začína interpretáciou udalostí knihy Exodus, ktoré hovoria o narodení tohto hrdinu a jeho mladých rokoch až po dramatický útek do Madiánu.¹ Hoci podľa tradície² išlo o celé dve tretiny Mojžišovho života – štyridsať rokov prežil v Egypte ako princ a ďalších štyridsať rokov strávil v ústraní v Madiáne –, pre Gregora (ako napokon aj pre biblického autora) ide len o akési prelúdi-um³ k rozprávaniu o Mojžišovom životnom poslaní, ktoré hrdina dostane počas teofánie v horiacom kríku a ktoré splní počas posledných štyridsiatich rokov svojho požeňnaného života. Tento prirodzene vyčlenený naratívny celok⁴ Gregor používa ako základ, na ktorom bude stáť jeho neskoršia komplexná argumentácia o duchovnom rozvoji človeka.

V tejto úvodnej časti Gregor podrobne vykladá päť obrazov – Mojžišovo narodenie, pomoc, ktorú mu poskytla archa a faraónova dcéra, konflikt medzi Egypťanom a Hebrejom, stretnutie Mojžiša a pastierov

---

¹ Ex 1–2.

² Nm 14,33; Dt 34,7; Sk 7,23.30.

³ Venuje mu prvých 18 kapitol z celkového počtu 321. (Používame členenie na kapitoly podľa vydania GRÉGOIRE DE NYSSSE, *La vie de Moïse*, SC 1 bis, Paris, 2000. To preberá aj slovenské vydanie tohto diela Sv. GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša alebo O ceste k dokonalosti v cnosti*, Bratislava: Trnavská univerzita, Teologická fakulta, 2012.) Tento spis ako aj iné diela starovekej literatúry, ktoré sú dostupné v slovenskom preklade, budeme ďalej citovať pod ich slovenskými názvami na rozdiel od ostatných, ktoré citujeme po latinsky.

⁴ Iné členenie podáva H. J. SIEBEN vo svojom článku „Die Vita Moisis (II) des Gregor von Nyssa – ein geistlicher Wegweiser: Aufbau und Hauptthemen,“ *Theologie und Philosophie* 70 (1995): 494–525. Tento autor pokladá prvých 41 kapitol za významovo ucelenú časť. Ako dôvod uvádza, že iba na začiatku kapitoly 42 sa nachádza prvé lingvistické vyjadrenie istej cezúry v Gregorovom výklade. To je správne, no podľa nášho názoru nedostatočné. Veľkú cezúru samotného rozprávania – pobyt v Madiáne – neradno prehliadať. Navyše aj Gregorova exegéza tejto prvej časti Mojžišovho života tvorí ucelenú časť, čo – ako dúfame – bude zrejme na konci tohto článku.

v Madiáne a napokon obraz Mojžiša pasúceho ovce. V prípade Egyptfana a Hebreja Gregor ponúka dva alternatívne výklady. A tak tu máme šesť obrazov s interpretáciou (čísla v nasledujúcom texte sa vzťahujú na toto členenie).

Obraz s dvojitou interpretáciou nás upozorňuje na to, že Gregor používa dva typy alegorickej exegézy,⁵ alebo inými slovami, dva interpretačné kľúče. Osoby a veci, o ktorých hovorí biblický text, môžu reprezentovať osoby a javy, ktoré autor vidí vo svete okolo seba. No môžu reprezentovať aj časti ľudskej osobnosti. Preto môžeme hovoriť o vonkajšej a vnútornej interpretácii. Vonkajšia interpretácia hovorí o profánnom vzdelaní (a o cirkvi) a o vzťahu človeka voči nim. Vnútoraná interpretácia sa zaoberá tým, čo sa deje v ľudskej duši, a pozoruje vzťah medzi cnosťou a nerestou, vášne a racionalitu. Toto je téma, ktorej sa Gregor explicitne venuje v tejto časti *Života Mojžiša*, no tento záujem ostáva ako silný spodný prúd v celom diele.

Gregorova exegéza v tejto úvodnej časti je obdivuhodná – pozoruhodne konzistentná a pevne štruktúrovaná. V gregorovskom bádani sa však podľa nášho názoru tomuto zaujímavému aspektu Gregorovej exegézy nevenovala dostatočná pozornosť. Náš článok by chcel byť malým príspevkom k jeho oceneniu. V nasledujúcom texte najprv podáme synopsis Gregorovej exegézy v *Živote Mojžiša* II,1–18 a potom ju preskúmajme z hľadiska formy aj analýzy symbolov.

1. SYNOPSIS GREGOROVEJ EXEGÉZY V *ŽIVOTE MOJŽIŠA* II,1–18

(1) Dramatické okolnosti Mojžišovho narodenia,⁶ ako ich opisuje Biblia, podľa Gregora hovoria o duchovnom zrození. Mojžiš, resp. hebrejskí chlapani vo všeobecnosti, predstavujú cnosť, resp. racionálny životný postoj, ktorý vedie k voľbe cnosti. Dievčatá zase predstavujú vášne, ľudskú iracionalitu, od ktorej sa odvíja nerest. Človek sa sám môže rozhodnúť, ktorý životný štýl si zvolí. Svoje biologické narodenie – či sa narodíme ako muži alebo ženy – nemôžeme ovplyvniť. Ale to, kým sa v priebehu života stávame, závisí od našich rozhodnutí. A tak je každý sám sebe

⁵ Konkrétne morálnu a psychologickú/antropologickú alegóriu. To sú však pojmy, o ktorých presnej definícii sa vedú diskusie, preto ich v našom texte radšej nepoužívame.

⁶ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,1–5.

v istom zmysle rodičom a znovu sa rodí – buď smerom k cnosti (predstavovanej ako „mužskosť“), alebo k neresti („ženskosť“). Symbolickým jazykom povedané, človek, ktorý si volí cnosť, zachraňuje dieťa mužského pohlavia pred záhubou, ktorá mu hrozí od faraóna. Gregorovými slovami:

Ženská časť novorodencov, ktorú tyran rád necháva nažive, je obrazom pozemského zmýšľania podliehajúceho vášňam, ku ktorému má ľudská prirodzenosť sklon, a tak padá. Na druhej strane prísnosť a námaha, ktoré sú vlastnosťami cnosti, sú predstavované dieťaťom mužského pohlavia, ktoré tyran pokladá za nepriateľa a ktoré podozrieva, že zvrhne jeho vládu.⁷

Novorodený chlapec Mojžiš reprezentuje cnosť (resp. racionálny postoj k životu). Každý z nás môže slobodne rozhodnúť „zachrániť chlapca“, teda podporovať tie vlastnosti, ktoré sú na symbolickej rovine prezentované ako „mužské“. To je prvý krok na ceste duchovného rozvoja.

(2) Na začiatku je novorodená cnosť/racionalita veľmi krehká a zraniteľná. Na to, aby zosilnela, potrebuje pomoc a podporu zvonka v podobe vzdelania. V *Živote Mojžiša* nachádzame v tejto časti⁸ až dva obrazy, ktoré symbolizujú profánnu vzdelanosť – archu a faraónovu dcéru. Novorodené dieťa pláva na vode, v ktorej by sa mohlo utopiť. Dočasne ho chráni archa, no definitívne ho z vody zachráni faraónova dcéra, ktorá ho odtiaľ vytiahne a vychová. Len okrajovo sa tu spomína aj Mojžišova rodná matka, ktorá reprezentuje cirkevné učenie.⁹

Keď Mojžiš dospel, nastal preňho čas vrátiť sa k svojmu ľudu. Mojžiš sa o to pokúsil, no nevelmi úspešne. Zaplietol sa do sporu Egyptana s Hebrejom a potom medzi dvoch Hebrejov, ktorí však jeho autoritu, resp. súdnu a trestnú právomoc, neuznali. Mojžiš ušiel do Madiánu a tam našiel dočasné útočisko a pokoj. Gregorova interpretácia týchto epizód je dvojaká a závisí od predchádzajúceho výkladu. Obrazy, ktoré sa tu vyskytujú, vysvetľuje jednak vo vonkajšom, jednak vo vnútornom zmysle.

(3) V predchádzajúcej časti Egyptanka, faraónova dcéra, predstavovala profánnu múdrosť a Hebrejka, Mojžišova rodná matka, zase učenie

⁷ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,2.

⁸ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,6–12.

⁹ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,12.

cirkvi. Egypťan a Hebrej v tejto pasáži môžu byť interpretovaní rovnako až na to, že v tomto prípade je medzi nimi spor.¹⁰

(4) Druhý Gregorov výklad sporu Egypťana s Hebrejom je vnútorný. Obe postavy predstavujú sily, ktoré sa nachádzajú nie mimo človeka, ale v ľudskej duši, konkrétne tu ide o protiklad neresti a cnosti. Treba sa postaviť na stranu toho, čo predstavuje Hebrej, a eliminovať negatívnu silu, ktorú reprezentuje Egypťan.¹¹

Spor dvoch Hebrejov Gregor vníma ako obraz doktrinálnych sporov v rámci cirkvi, voči ktorým človek musí zaujať stanovisko – správnym riešením je často útek.¹² Odchod do Madiánu Gregor interpretuje ako prechod na vyššiu úroveň a jeho výklad je opäť dvojaký.

(5) Pobyt v Madiáne, keďže je to cudzina, znova predstavuje profánnu múdrosť. No v tejto epizóde sa Mojžiš prejavil ako osobnosť s autoritou, keď „zlým pastierom zabránil v spôsobovaní krivdy pri používaní prameňov“,¹³ čiže zabránil zneužívaniu vzdelania. A tak je napokon možné mierové spolužitie.

(6) Pokoj však zavládne aj v Mojžišovej duši. Záverečný obraz tejto časti – Mojžiš pasúci ovce v pustatine – je vyvrcholením duchovného postupu na tomto prvom stupni, ktorý kulminuje víťazstvom racionality:

Potom (...) budeme žiť v svornosti a v súlade so svojím stádom, lebo všetky naše duševné hnutia budú ako ovečky nasledovať vôľu a velenie rozumu.¹⁴

Tento obraz teda takisto hovorí o autorite. Mojžiš predstavuje intelekt, ktorý vládne „zvieratám“ duchovného mikrokozmu. Iracionálne duševné hnutia sú podriadené rozumu.

¹⁰ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,13.

¹¹ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,14–15.

¹² GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,16.

¹³ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,17.

¹⁴ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,18.

2. ANALÝZA GREGOROVEJ EXEGÉZY V ŽIVOTE MOJŽIŠA II,1–18

2.1 Formálna analýza

V synopse možno vidieť, že Gregor používa externú interpretáciu v prípadoch 2, 3, 5 a internú v 1, 4, 6. Externé obrazy sa týkajú vzdelania a profánnej kultúry: archa spolu s faraónovou dcérou, Egypťan a Hebrej, pobyt v Madiáne po eliminácii vplyvu zlých pastierov. Interné obrazy hovoria o protiklade cnosti a neresti či vášni, resp. o protiklade racionality a iracionality: dievčatá a chlapci, Egypťan a Hebrej, ovce a pastier. Je pozoruhodné, že v oboch prípadoch tu máme trojstupňovú gradáciu.

Vzdelanie je prezentované najprv ako veľmi pozitívna, materinská a ochranná sila.¹⁵ No neskôr sa človek napredujúci v rozvoji s ňou dostane do konfliktu. Na záver je však možné mierové spolužitie a plodná spolupráca, pretože človek pre ňu nájde správne miesto vo svojom živote – totiž podriadené miesto.

Analogický vývoj pozorujeme pri interných obrazoch: V prvom protiklade sa proti cnosti reprezentovanej mužským pohlavím stavia veľká sila – diabol čiže faraón, ktorý dáva podporu vášňam a nerestiam reprezentovaným ženským pohlavím. Novonarodeného „chlapca“ treba chrániť a opatrovať, lebo je slabý a bez pomoci neprežije. V druhom obraze máme obe sily približne v rovnováhe – Hebrej a Egypťan sú si rovnocennými súpermi v boji. V treťom obraze, ktorým je pastier a ovce, je dominantným princípom pastier čiže intelekt.

2.2 Analýza symbolov

Obrazy, ktoré Gregor interpretuje interne, tvoria tri dvojice protikladov, ktoré vyjadrujú vzťah cnosti/racionality a neresti/vášni/iracionality¹⁶ – mužský/ženský, Hebrej/Egypťan, ľudský vládca/zvieratá.

¹⁵ Zo symbolického hľadiska nielen faraónova dcéra, ale aj archa, ochranná „nádoba“, predstavuje matku.

¹⁶ Jungovské analýzy príbehov o narodení hrdinu a jeho neskorších dobrodružstvách v nich vidia rozprávanie o zrode vedomia a jeho následných zápasoch s nevedomím. Porov. E. NEUMANN, *Ursprungsgeschichte des Bewusstseins*, Zürich: Rascher, 1949, s. 147–167; E. F. EDINGER, *The Eternal Drama: The Inner Meaning of Greek Mythology*, Boston: Shambhala, 1994, s. 52–88. Azda by sme mohli hovoriť o tejto dvojici protikladov, ve-

Mužský/ženský

V prvej dvojici protikladov Gregor pracuje so starovekým stereotypom, ktorý dvojicu protikladov racionálny/iracionálny vyjadroval symbolicky dvojicou „mužský/ženský“.¹⁷ Ak sa cnosť chápe ako „vedome volený stav držať sa v správnom smere určenom rozumom“,¹⁸ takisto patrí do základného sémantického poľa racionality a „mužskosti“. Jej protiklad, nereseň, následne je symbolicky „ženská“.¹⁹ Gregor buduje na tejto tradícii. Ľudská prirodzenosť, stvorená na Boží obraz, je racionálna,²⁰ teda symbolicky „mužská“. Všetko, čo v ľuďoch nepatrí k pôvodnému Božiemu obrazu – predovšetkým vášne – sa automaticky zaraďuje medzi „ženské“ vlastnosti.

Epizóda Exodu, kde sa nepriateľský faraón usiluje zabiť hebrejských chlapcov, zatiaľ čo dievčatá necháva nažive, bola v tomto zmysle interpretovaná od najstarších čias. Chlapci predstavujú cnosť, ktorej sa diabol desí, a dievčatá symbolizujú vášne, ktoré sú mu vítané.²¹ No keď sa narodil chlapec Mojžiš, dni diablovej vlády boli spočítané. Pre Gregora totiž

domie verzus nevedomie, aj v prípade Gregora, hoci on nepoužíva tieto pojmy (pochopiteľne), ani nič podobné. Hovorí však o ľudskej slobodnej vôli (porov. nižšie). V starovekej psychológii bolo úzke prepojenie medzi „vedomím“ a „vôľou“ či „zámerným konaním“. Mať vedomie znamenalo mať vôľu konať. Porov. M. R. BARNES, „Divine Unity and the Divided Self: Gregory of Nyssa's Trinitarian Theology in Its Psychological Context,“ in *Re-thinking Gregory of Nyssa*, ed. S. Coakley, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, s. 45–66, najmä pozn. 11 (s. 61).

¹⁷ Porov. heslo *male and female* in J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, *A Dictionary of Symbols*, Oxford: Blackwell, 1994, 629–630. Pri analýze symbolov vzniká veľa nedorozumení, ak dôsledne nerozlišujeme medzi symbolickou a reálnou rovinou. Z tohto dôvodu v našom texte používame úvodzovky, ak je daný výraz myslený symbolicky.

¹⁸ ARISTOTELÉS, *Etika Nikomachova* II,6 (1106b–1107a).

¹⁹ V. E. F. HARRISON, „Gender, Generation and Virginity in Cappadocian Theology,“ *Journal of Theological Studies* 47 (1996): 38–68, reaguje na tento (zdanlivo) mizogýnsky postoj a pokúša sa „ospravedlniť“ Gregorovu exegézu (s. 63–65), porov. nižšie. Podľa nášho názoru tu nejde o mizogýniu – treba len dôsledne rozlišovať medzi symbolickou a reálnou rovinou, a to Gregor robí. Preto nie je potrebné hľadať preňho nijaké ospravedlnenia.

²⁰ J. ZACHHUBER, *Human Nature in Gregory of Nyssa: Philosophical Background and Theological Significance*, Leiden: Brill, 2000, s. 241. Porov. tiež R. LEYS, *L'image de Dieu chez Saint Grégoire de Nyse: Esquisse d'une doctrine*, Paris: Desclée de Brouwer, 1951; G. B. LADNER, „The Philosophical Anthropology of Saint Gregory of Nyssa,“ *Dumbarton Oaks Papers* 12 (1958): 59–94.

²¹ Porov. FILÓN, *Quaestiones in Exodum* I,8, *Legum allegoriae* III,3, III,243; ÓRIGENÉS, *Homiliae in Exodum* II,1 (SC 321, 70–72); METOD OLYMPSKÝ, *Symposion* 4,97 (SC 95, 130–132); GREGOR Z ELVÍRY/GREGORIUS ILLIBERITANUS, *Tractatus in Origenem* VII,8–10 (CCL 69, 57–58).

Mojžišovo narodenie predstavuje počiatočný bod ľudského duchovného rozvoja, vedomé rozhodnutie pre spôsob života, ktorý sa riadi rozumom, teda pre život cnosti.

Tento krok je rovnaký pre mužov aj ženy. Obe pohlavia, ak sa chcú duchovne rozvíjať, musia dovoliť, aby sa v ich duši narodil „chlapec“, o ktorého sa potom treba starať, aby zosilnel.²² To znamená, že my všetci – rovnako muži ako ženy – máme v sebe podporovať racionálny postoj k životu, čiže cnosť, ktorá je symbolicky „mužská“, a vyhýbať sa iracionalite/vášňam, ktoré sú „ženské“.²³

V tomto okamihu Gregor uvádza aj myšlienku o ľudskej slobodnej vôli. Voľba cnosti či neresti je naše vlastné rozhodnutie – my rozhodujeme, či privedieme na svet „chlapca“ alebo „dievča“. Gregor píše:

Narodenie tohto druhu nevychádza z túžby druhých ľudí, ako to je v prípade telesného zrodu, ale takéto dieťa sa rodí na základe svojho vlastného rozhodnutia.²⁴

„Dieťa“ a jeho „rodič“ sú vlastne jedna a tá istá osoba. V Gregorovom myslení je úzke spojenie medzi racionalitou/cnosťou a ľudskou slobodou.

²² HARRISON, „Gender, Generation and Virginité,” s. 63–65, tu vidí integráciu „mužského“ a „ženského“ princípu. „Mužský“ je reprezentovaný chlapcom a „ženský“ osobou, ktorá ho privádza na svet. Naša analýza širšieho kontextu nepodporuje takúto interpretáciu. Protiklad „mužský“ a „ženský“ tu predstavujú racionalitu a iracionalitu či cnosť a nerest. Akákoľvek harmonická jednota medzi nimi je vylúčená – je v protiklade s kontextom. Takisto interpretácia osoby, ktorá privádza Mojžiša na svet, ako ženskej postavy „matky“ trochu prekrúca znenie textu, lebo Gregor hovorí o rodičoch, πατέρες (GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša* II,3).

²³ Toto môže znieť androcentricky, no iba v prípade, ak dáme znamienko rovná sa medzi „mužský“ a racionalitu/cnosť alebo „ženský“ a iracionalitu/nerest. To by bola chyba, lebo „mužský“ a „ženský“ obsahujú oveľa väčšiu skupinu protikladov než len tú dvojicu, o ktorej je tu reč. Racionalita/cnosť patrí do skupiny vlastností, ktoré sú na symbolickej rovine vnímané ako „mužské“. No voľba tejto vlastnosti je odporúčaná, nie preto, že je „mužská“, ale preto, že je dobrá. Na iných miestach Gregor zase z rovnakého dôvodu odporúča voľbu symbolicky „ženských“ vlastností, napr. receptivitu a materinskú starostlivosť, a nie ich „mužské“ náprotivky. Porov. V. E. F. HARRISON, „Gender Reversal in Gregory of Nyssa’s First Homily on the Song of Songs,” *Studia Patristica* 27 (1993): 34–38, „Receptacle Imagery in St. Gregory of Nyssa’s Anthropology,” *Studia Patristica* 22 (1989): 23–27.

²⁴ GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša* II,3.

dou.²⁵ Obe sú pozostatkom pôvodného Božieho obrazu, ktorý ľudstvo ešte stále má.²⁶

Hebrej/Egyptan

Druhý interný obraz vidí protiklad cnosti a neresti vyjadrený v spore Hebreja s Egyptanom.²⁷ Symbolická sila obrazu „cudzinec“ bola bohato využitá v troch externých obrazoch, kde „cudzinec“ či „cudzinka“ mali viac-menej pozitívny význam profánneho vzdelania.²⁸ No „cudzinec“ má aj negatívny interpretačný potenciál, ktorý sa tiež prejavuje v spirituálnej literatúre. Egypt má osobitné miesto v tomto kontexte.²⁹ V židovsko-kresťanskom myšlienkovom prostredí je Egypt neoddeliteľne spojený s rozprávaním o Exode, ktorý bol už od raného obdobia interpretovaný aj metaforicky ako príbeh o duchovnom oslobodení.³⁰

²⁵ Túto myšlienku Gregor podrobnejšie rozvíja v nasledujúcej časti o oslobodení Izraela z Egypta, porov. GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša* II,19–129. V tejto pasáži Gregor pracuje s modifikovanou dvojicou protikladov – racionalita/sloboda verzus vášne/otroctvo. Voľba neresti v skutočnosti obmedzuje slobodu – ľudia, ktorí sú v moci vášní, konajú, pretože sú pudení, nie preto, že by si skutočne volili ten alebo onen spôsob konania. Porov. M. R. BARNES, „The Polemical Context and Content of Gregory of Nyssa's Psychology,“ *Medieval Philosophy and Theology* 4 (1994): 1–24.

²⁶ GREGOR z NYSSY, *De hominis opificio* 16 (PG 44, 184B), *Oratio catechetica* 5 (SC 453, 166–168).

²⁷ SIEBEN, „Die Vita Moisis (II) des Gregor von Nyssa,“ s. 501–504, úplne ignoruje tento aj tretí interný obraz Gregorovej exegézy. Jediné, čo vidí v kapitolách 6–18, je diskusia o úlohe profánneho vzdelania. To je zrejme jeden z dôvodov, prečo člení Gregorov text inak než my.

²⁸ Biblické ženy-cudzinky (manželky patriarchov) boli obzvlášť vhodné na tento typ výkladu: FILÓN, *Legum allegoriae* III,244.245; ORIGENÉS, *Homiliae in Genesim* 11,2 (SC 7bis, 282–284); GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša* II,37; HIERONYM, *Epistulae* 70,2 (CSEL 54, 700–708). S „egyptským bohatstvom“ exegéti zaobchádzali rovnako: ORIGENÉS, „Epistula ad Gregorium Thaumaturgum,“ in *Philocalia* 13,2 (SC 148, 188–190); GREGOR z NYSSY, *Život Mojžiša* II,112–116. Túto interpretáciu Egypta pravdepodobne podporoval fakt, že pre Grékov to bola krajina starobylej múdrosti. Porov. napr. známu pasáž z Platóna, *Faidros* 274c–d, o objavení matematiky, geometrie, astronómie, hier v šachy a kocky a vynájdení písma, čo všetko sa tu pripisuje egyptskému bohovi Thothovi.

²⁹ Počiatky negatívneho postoja Grékov voči Egyptanom sa dajú vystopovať do klasického obdobia, porov. B. ISAAC, *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton: Princeton Univ. Press, 2004, s. 352–370. V kresťanskej literatúre však tón v diskusií o Egypte ovplyvňujú konotácie Exodu.

³⁰ Porov. M. A. HALVORSON-TAYLOR, *Enduring Exile: The Metaphorization of Exile in the Hebrew Bible*, Leiden: Brill, 2011.

Tak sa z Egypta stala krajina duchovného otroctva.³¹ Túto líniu nasledovali aj kresťanskí exegéti a Egypt i Egyptania sa postupne premenili na stelesnenie diabla. Toto sa dá zreteľne pozorovať v starokresťanskej literatúre o krste s jej bohatým používaním obrazu prechodu cez Červené more. Egyptská armáda prenasledujúca Hebrejov na ich ceste za slobodou štandardne reprezentuje hordu démonov, čo sa snažia zotročiť Boží ľud.³²

V tomto širokom prúde exegézy sa dá rozoznať malý pramienok interného výkladu. Začína ho obraz mnohohlavej egyptskej armády, ktorá môže predstavovať nielen démonov, ale aj vášne.³³ Teda arcinepriateľ nie je vonku, ale vnútri našej duše. Gregorova interpretácia zápasu medzi Hebrejom a Egyptčanom v tomto zmysle je len malou adaptáciou tradičného výkladu – posunom z plurálu do singuláru. Nepriateľ predstavovaný jednou osobou zodpovedá neresti, substantívu vo forme singuláru.

Človek/zviera

Po prvých dvoch obrazoch protikladov – cnosť vs. vášne, cnosť vs. nerest – prichádza tretí, ktorý má s nimi spoločného menovateľa. Pastier predstavuje rozum, ovečky sú duševné hnutia (τῆς ψυχῆς κινήματα), čiže emócie. Myšlienka o tom, že sa treba usilovať, aby vládol rozum nad iracionálnymi časťami duše, pochádza z gréckej filozofickej tradície. V tejto súvislosti môžeme azda spomenúť známy Platónov mýtus o vozatajovi (rozumová časť duše), ktorý pevne ovláda svoje kone (žiadostivú a vznetlivú časť).³⁴

Zvieratá, iracionálne tvory, sú prirodzeným symbolom najhlbších vrstiev ľudského nevedomia.³⁵ Túto symboliku používa aj Gregor, ktorý na viacerých miestach svojich diel používa na vyjadrenie vášní či nerestí obrazy zvierat – aby sme boli presnejší, obrazy *húfu* zvierat. Žaby počas

³¹ Filón vysvetľuje význam Paschy ako odchod rozumu (νοῦς) zo sveta zmyselnosti a vášní do krajiny ducha (*De migratione Abrahami* 25).

³² POROV. TERTULLIANUS, *De baptismo* 9,1 (CCL 1, 283–284); DIDYMUŠ SLEPÝ, *De Trinitate* II,14 (PG 39, 697A); HILÁR Z POITIERS, *Tractatus in Psalmos* 134,19 (CSEL 22, 706); CYRIL JERUZALEMSKÝ, *Catecheses mystagogicae* I,2–3 (SC 126, 84–86); GREGOR Z NYSSY, *In diem luninum* (GNO IX, 233).

³³ POROV. FILÓN, *Legum allegoriae* II,102, *De ebrietate* 111; ÓRIGENÉS, *Homiliae in Exodum* V,5 (SC 321, 166–168); GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,122–129.

³⁴ PLATÓN, *Faidros* 253c–254e.

³⁵ POROV. CHEVALIER – GHEERBRANT, *A Dictionary of Symbols*, s. 24.

jednej z egyptských rán³⁶ alebo hady, ktoré trápili Izraelitov na púšti,³⁷ svojou animálnou silou a zároveň roztrieštenosťou môžu symbolicky vyjadrovať myšlienku, že vášne rozbíjajú dušu na mnoho kusov a ťahajú ich rozličnými smermi.³⁸ Ten istý symbolický potenciál má obraz pastiera a oviec³⁹ – ak ich nemá pod kontrolou, dopadne to zle... Náš pastier je však našťastie suverénnym vládcom.⁴⁰

2.3 Zhrnutie Gregorovej exegézy

V biblickom texte Exodu 1–2 Gregor vidí niekoľko obrazov, ktoré hovoria o rozvoji racionálneho postoja a o spôsobe jeho podpory. (1) Úvodný obraz je novorodenec Mojžiš predstavujúci cnosť, ktorého sa faraón (diabol) usiluje zabiť. Bezbranné dieťa plávajúce na Níle symbolizuje racionalitu, ktorá sa práve vynorila a ešte je veľmi slabá. (2) Dostáva podporu od profánneho vzdelania, ktoré predstavuje ochranná archa a faraónova dcéra. (3) Toto pozitívne hodnotenie svetského vzdelania však má svoje hranice, ako to vyjadruje obraz sporu medzi Egyptanom a Hebrejom. (4) Ten istý obraz tiež vyjadruje stupeň vnútorného rozvoja, keď racionálny postoj už takpovediac vyrástol a stal sa schopným boja so silou, ktorá sa stavia proti nemu. (5) Napokon osoba kráčajúca po tejto ceste je schopná vnímať profánne vzdelanie opäť pozitívne a môže zabrániť jeho zneužívaniu, ako to urobil Mojžiš pri prameňoch v Madiáne. (6) Suverenita takisto charakterizuje vnútorný svet takého človeka, kde v tomto štádiu sa racionalita stáva nepochybným vládcom ako Mojžiš nad svojim stádom oviec.

³⁶ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II, 68–69.

³⁷ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II, 272–276, *De oratione dominica* 4 (GNO VII.2, 53).

³⁸ GREGOR Z NYSSY, *In Canticum canticorum* 8 (GNO VI, 258–260).

³⁹ POROV. FILÓN, *De sacrificiis Abelis et Caini* 45; ÓRIGENÉS, *Homiliae in Ieremiam* V, 6 (SC 232, 294–296).

⁴⁰ Základná synonymia tejto poslednej dvojice obrazov s prvou nachádza podporu na niektorých iných miestach Gregorovho diela, kde „ženy“ a „zvieratá“ patria do tej istej skupiny. Počas teofánie na Sinaji muži dostali príkaz zdržiavať sa stykov so svojimi ženami a zabrániť zvieratám v prístupe na horu. Gregor tieto obrazy interpretuje ako zmyslové vnímanie a inštinktívne reakcie, ktoré z neho vychádzajú. Porov. GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II, 154–157; *In Canticum canticorum* 1 (GNO VI, 25–26).

3. ZÁVER: RACIONALITA AKO ZÁKLAD DUCHOVNÉHO ROZVOJA

V analyzovanej časti *Života Mojžiša* Gregor hovorí o vedomom rozhodnutí človeka začať racionálny spôsob života a o víťazstve tejto voľby v jeho živote. Táto časť tvorí akýsi prológ II. knihy *Života Mojžiša*, ktorá je v podstate rozpravou o duchovnom rozvoji.

Mojžišov život je život v súlade s cnosťou. Pre Gregora to znamená postupné obnovovanie Božieho obrazu v človeku, ktorý bol poškodený a do veľkej miery stratený pri prvom páde. Túto tému začne rozvíjať v nasledujúcej časti o teofánii v horiacom kríku.⁴¹ V Gregorovom výklade vtedy Mojžiš dostal nielen známe povolanie oslobodiť Boží ľud, ale aj úlohu obnoviť v sebe Boží obraz.⁴² Na všeobecnej rovine ľudskej prirodzenosti sa to stalo možným vďaka vteleniu, keď „sa Boh stal takým, ako sme my, aby nás urobil takými, ako je on“.⁴³ Preto sa obraz vtelenia – v podobe horiaceho kríku – objaví hneď na začiatku nasledujúceho naratívneho segmentu.⁴⁴ Ak má človek ako jednotlivec profitovať z vtelenia, musí splniť základný predpoklad. Je potrebné aktivovať ľudskú racionalitu, jednu z charakteristických vlastností pôvodného Božieho obrazu, ktorá nebola pre ľudstvo celkom stratená, a treba ju posilniť, aby sa mohla stať dominantným princípom. To je *conditio sine qua non* pre každého, kto chce postupovať na ceste duchovného rozvoja. Toto je – podľa našej analýzy – význam Gregorovej exegézy úvodnej pasáže *Života Mojžiša*.

---

⁴¹ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,19–25. Analýzu porov. HELENA PANCZOVÁ, „Oslobodenie Izraela z Egypta: výklad Ex 3–14 v diele Gregora Nysského *Život Mojžiša* (II,19–129),“ *Studia theologica* 16, č. 2 (2014): 91–102.

⁴² GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,22: Boží príkaz „Zobuj si z nôh obuv“ (Ex 3,5) znamená „zbav sa koženého odevu“ (porov. Gn 3,21), ktorý bol daný ľuďom po prvom páde a ktorý odvtedy zakrýva Boží obraz v človeku.

⁴³ GREGOR Z NYSSY, *Antirrheticus adversus Apollinarium* (GNO III.1, 146): ἵνα ἐκ τοῦ γενέσθαι οἷος ἡμεῖς ἡμᾶς ποιήσῃ οἷος ἐκεῖνος.

⁴⁴ GREGOR Z NYSSY, *Život Mojžiša* II,19–21.

**Rationality as the Basis of Spiritual Development:
An Analysis of Allegorical Exegesis in the *Life of Moses* II,1–18 by Gregory of Nyssa**

Keywords: Rationality; Passions; Symbol Analysis; Allegorical Exegesis; Exodus 1–2

Abstract: Gregory of Nyssa's allegorical exegesis in the *Life of Moses* II,1–18 is extremely coherent and well-structured. There is one main idea – the development of human rationality. This is expressed in three images demonstrating its gradual growth and final sovereignty: the baby boy threatened with death, a Hebrew fighting with an Egyptian, and a shepherd tending sheep. A supporting stream of images speaks about the changing role of profane culture in this process (the ark and Pharaoh's daughter, the Hebrew and the Egyptian, and Moses at the water sources in Madiam). The passage ends with the image of the sovereign rule of reason as the basic prerequisite for any further spiritual development.

Mgr. Helena Panczová, Ph.D.
Pontificio Istituto Biblico
Via della Pilotta 25
00187 Roma
panczova@biblico.it